

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA
EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833 - 1857).

REPRODUCCIÓ DEL DOCUMENT ORIGINAL DE LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

TOM - I

BARTOMEU MULET TROBAT
PALMA, JULIOL - 1989

3.1.3. Els plantejaments educatius d'alguns dels literats significatius.

L'ambient político-social que es vivia en aquell temps també va incidir en el món literari, les lluites per aconseguir el poder i la mentalització s'havien de reflectir en la Literatura.

De la Literatura el que ens interessa, essencialment, és la prosa, perquè d'alguna manera hem de restringir la nostra investigació als aspectes que més directament puguin ésser imbuits de plantejaments educatius i no fer un cosa tan panoràmica que no arribem a concretitzar res.

Camí de la meitat del segle XIX el moment polític ens reflecteix una continuïtat en la inestabilitat política, on els moderats dominen des de 1844, i que des de la Constitució de 1845 les Relacions Església-Estat enforteixen la influència de la religió catòlica en les decisions de poder polític.

L'Estat-nació s'anava contruint i la soberania popular quedava minvada, ja que el vot era restringit econòmicament i la Corona anomenava els senadors i tenia una ampla representativitat. La revolució burgesa havia quedat neutralitzada.

El dualisme polític (Moderats i liberals) del que

parla Juan Ignacio Farreras, naturalment que s'havia de reflectir i no tan sols al nivell cultural, sinó al nivell moral, malgrat no sempre sortissin a llum els antagonismes corresponents a no esser que aflorassin els conflictes. (308) Evidentment la literatura se n'havia de ressentir d'aquesta dinàmica.

Una representant de la polèmica entre els defensors de l'aliança Trono-Corona i els demòcrates i els progressistes és Cecilia Böhl de Faber (Fernán Caballero) del costat dels conservadors ja que representava, en certa manera, la llei i l'ordre ideològicament parlant.

José Fernández Montesinos ens assenyala de la seva Ideologia:

"... con una cultura muy superior a la de casi todas las españolas de su tiempo, residente en medios en que lo más vivo, seres e ideas, era liberal, se muestra desde un comienzo como una intratable reaccionaria. La razón principal de ello es su patriotismo aprendido, su patriotismo siempre ideológico". (309)

Però malgrat aquest caire reaccionari de l'autora cal assenyalar que la seva obra gaudia d'un interès per qüestions morals i pedagògiques. S'apunta sempre a la moral i a la correcció dels costums, els seus personatges son netament conservadors i tradicionals, per no dir tradicionalistes, fins i tot de manera

exagerada.

El més important de les seves obres, pedagògicament parlant, són les conseqüències morals que en treia, a més d'altres qualitats tècniques, les quals sovint sacrificava en favor d'una correcció en l'expressió del seu pensament moral.

De totes maneres, cal afirmar que en aquesta època es posa de moda el conte amb components literaris significativament romàntics, però conservant el seu caire moralitzador i de moderació.

Fernán Caballero aporta la seva creativitat literària a l'Educación Píntoresca que va passar pel seu: "Pequeño curso de Mitología para niños: por ...", en el que, a més de fer les consideracions morals, definia a la Mitologia:

"... es, pues, una religion que crearon los gentiles; y de ella me propongo dar á vosotros una clara, aun que sucinta idea". (310)

A la que considerava com un fenomen estrany i ingenu:

"Empezaron aquellos espíritus extraviados por adorar como Dioses al sol y á la luna, porque son lo mas bello y admirable de lo creado. Pero con el tiempo, este estéril culto no les bastó, y empezaron á adorar á los hombres que entre ellos descollaban, y á las cosas, á las que daban personalidad ó personificaban; así lo hicieron con las virtudes, y aun con los vicios. Esto es pues la Mitología ó Fábula, esa religion de los

paganos, disparatada, descompuesta y hasta criminal, que habria caido entre nosotros los Cristianos en el olvido y desprecio que merece, á no ser porque la embellecieron los afamados poetas griegos y latinos cantándola, y los excelentes artistas atenienses con sus obras maestras, que siempre se dirijieron al culto de sus falsos Dioses. Así embellecida y poetizada ha seguido danmo imágenes y alegorias á los poetas, y modelos á los artistas, por lo cual se presentan de continuo á nuestra vista esos lindos emblemas que creó la florida imaginacion de aquellos poetas, y vemos copiadas sus perfectas obras artísticas; y aquel que no sabe á lo que se refieren, ni lo significan, pasa en sociedad por un ignorante, y se expone á no comprender ni las cosas que vé, ni las cosas que oye". (311)

Com es veu i malgrat els seus escrúpols religiosos, elogiava la seva aportació a la Literatura per la seva significativa incidència cultural.

Incrustava entre capítol i capítol de Mitologia una sèrie d'endevinalles, per fer-los més mengívols als infants i per motivar la seva lectura:

"Un galan yo conocia,
Que daba, y nada tenia". (312)

(La solució el rellotge). (313)

"Me pongo la capa para bailar,
Me quito la capa para bailar;
Yo no puedo bailar con la copa,
Y sin copa no puedo bailar". (314)

("El trompo"- una baldufa). (315)

Seguia el seu curset sobre mitologia per a infants amb un tò tradicionalista i culturalista, i amb un capítol dedicat a "Saturno", que aporta un estil

literari costumista i populista, que vol esser a l'abast de tothom, amb un cert encant romàntic pel que té de mirada al món clàssic, per vivènciar el present."

Vol arribar als grans i als petits:

"Empezaremos nuestra relacion como las amas cuando os cuentan sus bellos cuentos de encantamientos. Casáronse .... ¿quién pensareis? El Cielo y la Tierra. Al Cielo llamaron los Latinos Caelum y los griegos Uranus; á la Tierra Vesta, y tambien Rea.

Tuvieron dos hijos; era el mayor un tremendo gigante llamado Titan, y el segundo fué el Tiempo, llamado Saturno, pero con la condición de que no habia de criar á ningun hijo varon, lo cual prometió, y habiéndose casado con Cibeles, cada vez que esta paria un hijo varon se lo engullia como si fuese un merengue. Observad no obstante la parte de alegoría que encierra este hecho horrible y disparatado; prueba que el Tiempo engulle á sus hijos, esto es: un siglo á los años, los años á los días, los días á las horas, que son sus propios hijos". (316)

De totes maneres el llenguatge utilitzat no afavoreix gaire una comprensió del tema massa senzilla, però al final sintetitzava les idees exposades perquè els seus interlocutors, especialment els nins, poguessin recordar les seves explicacions:

"...Estais, pues, enterados del origen y del principio de la Mitología; de que el Cielo Uranus se casó con la Tierra Vesta; que tuvieron dos hijos, Titan y el Tiempo ....". (317)

¿ Acompanyava aquestes explicacions mitològiques amb oracions o aspectes que recordaven el seu esperit religiós, probablement per compensar el mundà que hi

pogués haver en aquests altres temes, que titulava:
 "Jaculatorias ú oraciones breves y fervorosas para
 repetir muchas veces en las solemnidades del Señor".

Entre elles podem escollir la del dia dels innocents:

"Volad al Cielo flores de los mártires
 al mismo tiempo de nacer cortadas
 por la impia mano , como dobla el cierzo
 las bellas rosas del Abril tempranas.
 De Cristo sois la victima primera,
 y como tierna grey al pié del ara
 con puras manos é inocente risa
 jugais con las coronas y las palmas". (318)

No totes eren tan llargues, vegeu sinó la que
 dedicava al neixament del Senyor:

"Naced, Jesus mio, dentro de mi corazon". (319)

El repàs mitològic seguia, Cibeles, Neptuno,
 Pluton, Minerva, etc, entre altres, són els personatges
 que va tractar.

Carmen Bravo Villasante presenta aquestes
 aportacions de Fernán Caballero de la següent manera:

"... en sus cartas íntimas a sus amistades, ya ha
 confesado el amor que siente por la infancia y
 cómo desearía escribir para los niños. Siente
 especial predilección por la Mitología, que tan
 buenos ratos la hizo pasar cuando era niña, y
 piensa redactar una serie de artículos sobre los
 héroes y dioses mitológicos de la antigua Grecia.
 ¡Y he aquí que los tenemos a la vista! En el
 número 58 de *La Educación Pintoresca*, publicado
 el año 1837 (data que crec que és equivocada
 perquè el número 1 es va publicar a 1857), a
 continuació de una poesia que llevaba por título
Ama a tu madre, aparece un artículo de Fernán
 Caballero sobre "Historia de los hombres célebres

de Grecia para enseñanza de los niños: Epicureo". Tras él una adivinanza en verso de la misma Fernán Caballero. El artículo sobre Epicureo está admirablemente redactado con frases cortas y sencillas que contrastan con la ampulosa retórica de los colaboradores al uso de los periódicos infantiles.

A la biografía de Epicureo sucede la de Pitágoras y otros, con la consiguiente adivinanza. Editada la Mitología como libro, el éxito es tan grande que todavía hoy se edita y se lee. Tenemos a la vista una edición de 1926, que suelen utilizar muchas maestras para lecturas escolares". (319 bis)

El conte infantil era també una de les aficions de Fernán Caballero. Llegendes i contes populars eren el resultat d'un treball de camp duit a terme per les possessions gaditanes que va trepitjar sovint.

Carme Bravo-Villasante, entre el contes recollits per Fernán Caballero destaca "El zurrón que cantaba", el que reproduceix:

"Erase una madre que no tenía más que una niña, a la que quería muchísimo, porque era muy buena; por lo que le había regalado una gargantilla de coral.

Un día le dijo que fuera del lugar. Fue la niña y, cuando llegó a la fuente, se quitó su gargantilla de coral para que no se le cayese en el pilón a tiempo de llenar el cántaro.

Junto a la fuente estaba sentado un pordiosero viejo muy feo, que llevaba un zurrón, y que miraba a la niña con unos ojos ... que le dieron miedo; y apenas llenó el cántaro echó a correr, y dejó olvidada la gargantilla.

Al entrar en su casa la echó de menos, y se volvió apresurada a la fuente para buscarla, y cuando llegó estaba todavía el viejo, que cogió a la niña y la zampó en el zurrón. En seguida se fue a pedir limosnas a una casa, diciendo que traía

una maravilla, y era un zurrón que cantaba. Ya se ve, las gentes quisieron oírlo, y el viejo dijo, con una voz de trueno:

-¡Zurrón, canta!
¡Si no, te doy con esta lanza!

La pobre niña, muerta de miedo, no tuvo más remedio que ponerse a cantar, lo que hizo llorando de esta manera:

Por agua fui a la fuente	Mi perdida gargantilla
Que está fuera del lugar,	Gargantilla de coral,
Y perdí mi gargantilla,	¡Ay la madre de mi alma!
Gargantilla de coral.	¡Qué apurada estará!
¡Ay la madre de mi alma!	No encontré la
Qué enfadada se pondrá!	gargantilla
Volvíme luego a la fuente	Y perdí mi libertad.
Por si podría encontrar	¡Ay la madre de mi alma!
	¡Qué apurada estará!

Cantaba tan bien la niña, que a las gentes les gustaba mucho oírlo, por lo que en todas partes le daban el viejo mucho dinero porque cantase el zurrón.

Y así de casa en casa, llegó a la de la madre de la niña, y conforme ésta oyó el canto, conoció la voz de su hija, y le dijo al pobre: "Tío, el tiempo está muy malo; el viento arrecia y el agua engorda; quédese usted aquí esta noche recogido y le daré de cenar". El pobre vino en ello, y la madre de la niña le dio tantísimo de comer y de beber que se infló, de manera que después de cenar se quedó más dormido que un difunto.

Entonces sacó la madre del zurrón a la niña, que estaba el alma mía eladita y desfallecida; le dio muchos besos, bizcochos en vino y la acostó y la arropó en la cama, y en el zurrón metió a un perro y a un gato.

A la mañana siguiente dio el viejo las gracias y se fue tan descuidado. En la primera casa que llegó dijo, como había dicho el día antes, al zurrón:

-¡Zurrón, canta!
¡Si no, te doy con esta lanza!

Al punto dijo el perro:
Pícaro viejo, uau, uau.
Y el gato:

Perverso viejo, miau, miau.

Enojado el pobre, creyendo que así cantaba la niña, abrió el zurrón para castigarla; entonces salieron rabiando el perro y el gato, y el gato se le abalanzó a la cara y le sacó los ojos, y el perro le arrancó de un mordisco las narices, y ... aunque testigo no he sido, así me lo han referido". (320)

Pretenia popularitzar una mentalitat tradicional, moralitzadora i entretenguda. En general Fernán Caballero era interclassista, sense preocupar-li massa la realitat social sinó el seu passat a través de les seves tradicions i els seus costums.

A La Educacion Pintoresca Fernán Caballero també hi va participar amb algunes traduccions com la de "La Madre y el Niño" ("traducción libre de Chamisso):

"Cómo es que ha trocado en desconsuelo la vana alegría de la madre? Llorando está en su solitaria alcoba, y ... en su falda no tiene á su hijo !! A su hijo se lo han llevado y lo han acostado en un oma profundo! Y al caer la tierra sobre esta cama lo ha ocultado á su vista, entonces brotó una fuente de lágrimas de sus hojos que no se agota, y de continuo llora por su perdido.

Cuando el día alumbra la actividad y placeres de los demas, ella escondida y solitaria, llora; cuando la noche trae á los demas el alivio y el descanso, ella desvelada llora.

Una vez que entre sus lágrimas le sorprendió la media noche vió a su niño que con suaves y silenciosos pasos se acercó a ella, y se puso á mirarla con tristeza.

-Oh madre! le dijo, no puedo gozar descanso, porque ¿cómo habia yo de estar dichoso viéndole llorar? Tus lágrimas llegan á mi; mira, mi tuniquita está empapada de ellas. Oh madre! deja que llegue á mi tu sonrisa, que ella con otras

auras del cielo me la secará. Vuelvan á aparecer á tu hijo tus ojos claros y serenos, vuelve á estar contenta como cuando yo estaba á tu lado. Oh! no llores, vente á mi camita y verás que suave y tranquilamente descanso.... Oh! no llores!

La madre hizo lo que le pedia el niño, y aunque sus mejillas palidieron, sus ojos tornáronse claros y serenos". (321)

Composició sensiblera, que apunta una relació materno-filial comprensible, però poc realista.

El costumisme de Ferrán Caballero és la transmissió idílica de la vida dels camporals andalusos, amb un cert caratge romàntic, tal és el cas de La Gaviota, fulletí publicat a El Heraldo de Madrid entre el 9 de maig i 14 de juliol de 1849 i en la que contraposa la vida rural a la urbana, amb un to dramàtic.

Amb aquest fulletí, Ferrán Caballero, pretenia introduir un element sociològic a les seves aportacions moralitzadores:

"...sino dar una idea exacta, verdadera y genuina de España, y especialmente del estado actual de la sociedad, del modo de opinar de sus habitantes, de su índole, aficiones y costumbres. Escribimos un ensayo sobre la vida íntima del pueblo español, su lenguaje, creencia, cuentos y tradiciones". (322)

Expressa la seva nostàlgia de la societat rural i tradicional. Crec que aquesta visió del món és el punt de partida de la seva obra, que, per altra banda, no podem analitzar en tota la seva profundtat per fugir del nostre objecte de treball.

De totes maneres la protagonista, Marisalada, resumeix en la seva persona, la crítica que Ferrán Caballero feia a la perversió de la societat urbana en construcció, per la seva degeneració moral.

Antonio Trueba (1819-1889) és un dels altres autors costumista que va participar a la redacció de *La Educacion Pintoresca*, especialment pels seus contes.

Aquest autor també va tractar la relació maternofilial a: "Las Mujeres y los Niños", on manifesta la relació i simpatia existent entre les dones i els infants, ja fosin mares o haguessin experimentat el dolors dela maternitat. (323)

Pel contrari dels homes diu:

"Un pobre niño sin amparo acude en vano al corazon del hombre, pero nunca acude en vano al de la mujer. Cuando cubierto de harapos, tiritando de frio y estenuado de hambre implora la caridad pública en una calle ó á la orilla de un camino, contad los hombres y las mujeres que se acercan á socorrerle y consolarle, y vereis que el número de los primeros es mucho menor que el de las segundas. ¡Qué palabras tan dulces se escapan entonces del lábio de las mujeres.

-No tienes madre?

-Pobre hijo del alma!

-Angel de Dios!

-Ay de las madres que paren hijos para verlos asi!

Tales son las palabras que el lábio femenino hace resonar en torno del niño desamparado". (324)

Paraules amoroses per l'afectuositat amb que s'expressen les dones, la ternura que brota de les seves

personas quan expressen els seus sentiments de cap als infants..

Per altra banda, cal indicar que, Antonio Trueba interpreta la reciprocitat d'aquestes relacions, amb les paraules que a continuació transcrivim:

"El sentimiento que los niños inspiran á la mujer, arranca á ésta de la esfera de lo comun, sublima su espíritu en alas del fuego sacro de la poesia. Cuando veais á la mujer mas vulgar en el colmo de ese sentimiento, preguntadle, por ejemplo, porqué quiere á los niños, y os contestará estas palabras ú otras semejantes:

-Porque busco ángeles en la tierra, y solo los encuentro en ellos". (325)

Entre aquestes paraules elogioses per a les dones i els infants no podia mancar una referència en termes religiosos, com en quasi tots els escrits d'aquests tipus, vegeu a continuació les que segueixen:

"Benditos y amados sean los que comprenden y experimentan el sentimiento que movió el lábio del divino Nazareno cuando dijo: "Dejad que los niños se acerquen á mí". (326)

Una altra aportació d'Antonio Trueba a La Educacion Pintoresca foren les poesies dedicades als infants i obres de teatre: "La Oficiosa", que reflectia l'ambient escolar. (327)

Per exemple, de Trueba hi trobam a "la Educacion Pintoresca" aquesta cançó, que també tractava el tema de les relacions familiars:

"Sábado cuando coge
mi maridito el jornal,
deja á sus compañeros
que á la taberna se van,
trago, trago viene,
su jornalito á gastar,
y me lo entrega todo
cuarto á cuarto y real á real.
-Toma, toma, me dice,
compra carne, compra pan,
compra lo que haga falta,
que tú muy bien lo sabras.-
Yo le respondo, haciendo
montoncitos el jornal:
-Esto es para las deudas
que tenemos que pagar,
esto es para el casero,
esto es para carne y pan,
y esto es para guardarlo
por si Dios nos diese un mal.
Todas las mañanitas
por mis puertas han de entrar,
como el oro la carne
y como la nieve el pan,
y al velo mis hijitos
(Saltando)
¡qué saltar y que brincar!
Me dicen las vecinas
llenas de curiosidad:
-Tu marido y tus hijos
como el sol de Dios están.
¿Qué les das, vecinita?
¿vecinita, que les das,
pues los nuestros se mueren
de frio y necesidad?--
-Yo les doy, les respondo,
buen gobierno y nada mas". (328)

Aquest autor, en realitat, pensava poc amb aquesta literatura per als infants, ja que ell mateix afirmava al seu pròleg dels seus Cuentos populares:

"Creo impropio de un barbado el gastar tiempo contando cuentos como los de El amigo de los niños, porque ésa es literatura cuyo monopolio

debe dejarse a las madres de familia". (329)

Prova de que la literatura anomenada infantil tenia poca acceptació pels literats afamats o que es preciaven de ser-ho, com Antonio Trueba.

Un dels autors més lligats a la prosa amb plantejaments educatius d'aquesta època fou W. Ayguals de Izco, que ja hem citat al capítol anterior per la seva obra *Maria o la hija de un jornalero* (1845-1846), que fou traduïda per l'autor romàntic Sue al francès poc després. (329bis)

És un autor que resulta fonamental per comprendre l'avanç que va tenir en aquella època el fulletó, que d'alguna manera el podem qualificar com autor de prosa social, ja que els seus plantejaments s'aproximen al socialisme i al republicanisme que es començava a introduir a l'Estat espanyol en aquell temps.

Maria o la hija de un jornalero és un exemple del que deim novel·la social i novel·la folletinesca, que té continuïtat amb *La marquesa de Bellaflor o el Niño de la inclusa* (1846-1847) on es complica la trama inicial i hi figuren estampes socials, amb accions entre la classe treballadora i l'aristocràcia.

De "*Maria, La hija de un jornalero*", he pogut localitzar la sexta edició, prova de l'interès de que

gàudia en aquell temps. A la seva portada es defineix com una història novel·la original, la qual cosa ens la situa dins el romanticisme. (330) Obra que fou dedicada al conegut romàntic francès Eugeni Süe l'1 de novembre de 1845, on es presenta l'objecte de l'obra:

"Abogar, cual vos, por las clases menesterosas, realzar sus virtudes, presentar el vicio en toda deformidad, ora se oculte haraposo en hediondas cavernas, ora ostente bordados y condecoraciones en los salones del gran mundo, ora vista sacrilegamente la modesta túnica del Salvador". (331)

Amb un to europeïsta vol presentar la història recent de Madrid:

"...enlazada con incidentes dramáticos de pura invencion, trato tambien de describir las costumbres de todas las clases del pueblo, costumbres españolas que os son enteramente desconocidas, á vosotros los estrangeros, si hemos de juzgar por vuestros escritos". (332)

Volia donar a conèixer el Madrid real, amb la voluntat de superar el concepte de novel·la històrica tradicional; Tenia la idea de dur a terme una obra amena, amb tots els al·licients de la novel·la històrica, entrellagar la fàbula amb la realitat, però sempre d'una manera instructiva i respectable. (333)

Aquí cal matitzar que aquest autor es veu precisament condicionat a la seva obra pel seus plantejaments instructius i moralitzadors.

El mateix Eugèn Sue defineix aquesta obra en els

següents termes:

"Las circunstancias actuales dan un nuevo interés de oportunidad á la parte política de este libro, grave como la historia, apasionado como drama, seductor como la novela, veraz como la estadística, consolador como la sana filosofía.

El objeto del señor Ayguales de Izco es pintar un episodio de la vida social y política de la España, desde 1834 á 1838. Así es que el lector vé como creciente curiosidad pasar ante sus ojos casi todos los tipos que han figurado en esta época histórica tan fecunda en grandes emociones históricas, tan fecunda en grandes emociones populares, desde el tenebroso fraile hasta la reina, desde el negro estigmatizado por la esclavitud hasta el general jefe de los ejercitos de España. Todos estos personajes viven, hablan, obran en su centro con una realidad asombrosa; es el admirable proceder de Walter-Scott aplicado á figuras contemporáneas". (334)

Als grans interessos d'Estat mescla una fàbula senzilla, casta, plena de frescura i tendresa, que, en resum, assenyala el mateix autor, el que distingeix a l'autor és:

".. un patriotismo ardiente é ilustrado, un profundo sentimiento de derecho, de la justicia y del deber, un generoso y santo amor á la humanidad, una fé sincera en el advenimiento del progreso social y político en su país, un odio vivo, implacable contra la espectacion del hombre, bajo cualquiera forma que se presente y en nombre de cualquier despotismo de raza, de casta ó de privilegio que quiera imponerse. Dedúcese de todo, que el señor Ayguales de Izco, pensador libre ante todo, nos parece uno de los más generosos del movimiento intelectual que se lleva a cima en España, movimiento irresistible, que cada dia, a pesar de indignas trabas, tiende a elevar a su verdadera altura a esa altiva y valiente nacion". (335)

Afirmacions que es feien a Aux Bordes el 6 de novembre de 1846, les quals, naturalment són optimistes, però que reflecteixen les característiques de l'obra i la seva trama.

Trama que pròpiament s'inicia quan es diu:

"Tres años se pasaron sin que Maria entrase para nada en el convento de San Francisco el Grande, ni en ningun otro de Madrid, tal aversion habia cogido á los frailes, des de que, hallándose ya en edad de los galanteos, conoció perfectamente las cínicas y depravadas intenciones de fray Patricio, y el peligro que habia corrido su honor sin ella sospecharlo". (336)

Amors, aventures i desventures de Maria, hermosa i agradosa, la qual pretenia tenir un bon matrimoni, però a qui les circumstàncies compliquen la seva existència.

Per a la nostra investigació a l'obra hi figuren tres apartats que ens interessa resaltar per les conseqüències educatives i moralitzadores que en poguessin treure l'autor i els lectors. De totes maneres, hi ha autors que consideren que Ayguals representa la decadència del romanticisme a la novel·la social, ja que el seu estil és prolífic i fàcil, però no té el fons i forma de la fantasia necessària per definir-se com a novel·la romàntica, fins i tot se l'ha definit com el representant de la degeneració del romanticisme.

Aquests apartats que ens interessa resaltar són: "La buena sociedad", "Los encantos de la virtud" i "Las consecuencias del vicio", que són els que millor defineixen la seva concepció educativa dins la novel·la.

"La buena sociedad" del capítol VI queda justificada de la següent manera:

"Ahora vamos á ensayar nuestras débiles fuerzas en la descripción de la nueva sociedad de Madrid, para que se vea el contraste que forma la cultura y moralidad de su inmensa mayoría, con esos extremos de asqueroso linage, que hemos retratado en el taberna del tío Gáspacho y en el palacio de la marquesa de Turbias-aguas. El objeto moral de esta tercera parte de nuestra historia, es describir los encantos de la VIRTUD junto á las trágicas consecuencias del vicio, para que este singular contraste sirva de saludable lección".
(337)

El problema és que les conseqüències morals que es volen treure dins un entramat novel·lat sovint deterioren la qualitat literària de la novel·la.

En aquest apartat les conseqüències morals són un reflex d'una mentalitat interclassista, malgrat a moments es vegi una defensa de les classes treballadores, però en el fons defensa l'exquisiteza i la finura cultural que pugui tenir la noblesa i fins i tot la burgesia més culta de Madrid.

Ayguals defensava les institucions culturals conseqüència de la mentalitat burgesa més refinada: "El

Liceo, el Instituto, el Museo Lirico y dramático el Museo matritense", que situa com a model, comparant-les amb altres d'Europa (Paris i Londres).

No deixa de fer referència a la Instrucció:

"Tienen estos establecimientos cátedras públicas regentadas por los sócios, donde se enseña literatura, pintura, música, dibujo, matemáticas, lógica, filosofía moral, geografía y varios idiomas. Hay colegios para niños de ambos sexos, escuela de adultos, y gimnasio. Las sesiones de competencia y funciones dramáticas y líricas son siempre concurridísimas, y gracias á estos establecimientos de nuestra civilización, apenas queda en Madrid una que otra casa de gente gazmoña, que por no ofender á Dios, dejan de asistir á esta clase de diversiones y á los teatros públicos; pero en cambio pasan devotamente la santa noche desollando al prógimo (las mamás se entienden) con sus lenguas viperinas, mientras las candorosas hijas cuchichean, cuando menos, con su indispensable futuro". (338)

Ayguals, ara bé, no pert ocasió per ridiculitzar la vida que es duia a terme en aquell ambient de "señoritos" i "señoritas", de sorprenents ventures amoroses. (339)

A "Los encantos de la virtud", en un to paternalista i benefactora de la noblesa vers les classes treballadores, Ayguals es planteja les virtuts que han de tenir els dos estrates socials segons la seva funció a la societat i mentres cada un estigui en el seu lloc tots podran viure amb dignitat. (340)

Acaba el tom primer plé de desgràcies i de

desventures amb "Las Consecuencias del vicio", (341) plé de traicions, sense gaires conclusions educatives pel nostre treball, més que una crítica al comportament de les persones que no actuen amb sinceritat amb les altres i se n'aprofiten dels seus actes.

El segon tom (part quarta i es) és iniciat amb l'afirmació: "Tambien la virtud es nobleza" (342) que ve a ser l'expressió del que es voldrà significar posteriorment, secundades amb paraules d'elogi a la revolució i al liberalisme i en contra del carlisme, en contra de l'anarquia i a favor de la llibertat ben entesa, la llibertat regulada per una constitució liberal. El seu model es formaria a partir de la Constitució de 1812.

Amor fraternal, generositat, llealtat, fidelitat, humilitat i patriotisme, entre altres, són qualitats que defensa Ayguals al llarg d'aquestes pàgines novel·lades.

També ens refereix algun apunt a l'educació, com per exemple el que ens fa a l'epíleg a la primera època de la vida de Maria, quan diu:

"A la sociedad corresponde dar una educacion moral á las masas populares, para estirpar las malas costumbres. La miseria es indudablemente el mas eficaz elemento de cuantos conducen el hombre al suicidio...Creemos haber indicado en el curso de nuestra historia, los medios que tiene el gobierno ilustrado para moralizar al pueblo. No se

persiga la inocencia, no se deje en cruel abandono á los pobres artesanos, á los honrados jornaleros, protéjase la agricultura y el comercio aligerando los insoportables impuestos que les abruman, aliéntese las ciencias y las artes, prodíguese recompensas al mérito y á la virtud, y las artes, y desaparecerá de este modo la miseria, semillero de vicios y de crímenes, causa de la desesperacion que conduce muchos infelices al suicidio". (343)

La segona part és titularà "La Marquesas de Bella Flor ó el Niño de La Inclusa", en la que:

"Si en la presente y humilde produccion, ha sido Maria un modelo de virtud para las clases menesterosas, la misma Maria, elevada á la altura de la aristocracia de Madrid, será el tipo de la verdadera nobleza, y algunas de las que se apellidan señoras podrán admitir de la hija de un jornalero lecciones de finura, de buen gusto, de elegancia y de virtud". (344)

Wenceslao Ayguals de Izco, signava a Madrid del 19 de setembre de 1846 aquesta obra per entregues, i a partir del 15 de setembre de 1849 sortiria "La Marquesa de Bellaflor", novel·la històrica que fou editada per "La Sociedad Literaria de Madrid"(345), personatge que es defineix com a una filla del poble que havia gaudit a les files liberals, que posa de model per a les senyores de l'aristocràcia.

A La Marquesa de Bellaflor (1846-1847) li segueix, entre altre altres, Pobres y ricos o la bruja de Madrid (1849), també un fulletí on l'acció es va complicant paulatinament fins acabar tràgicament

sumida en lluites sentimentals.

Posteriorment, W. Ayguals de Izco, va escriure una obra estrictament pedagògica: La Escuela del Pueblo, la qual tenia unes certes pretensions didàctiques, al marge de la seva producció estrictament literària, però que en un apartat concret del tom I tracta el tema de la literatura i l'eloqüència, que relaciona amb l'educació en el sentit de que, quan ens parla dels costums en els escrits i a la oratòria, diu:

"Es de la mas alta importancia que demos en nuestros escritos discursos una opinion ventajosa de nosotros mismos y capaz de procurarnos la estimacion y la confianza; es necesario que tratemos siempre con decoro á aquellos a quienes nos dirigimos, es decir, del modo mas conveniente á las personas, á las cosas, edad tiempo, lugar, etc". (346)

I més endavant tracta dels costums considerats en relació a nosaltres mateixos i de la pretensió de la Literatura de moralitzar sobre el tema i diu:

"A todo hombre que quiera persuadir le son indispensables cuatro cualidades: la propiedad, la modestia, la benevolencia y la prudencia". (347)

Amb aquest tò moralitzador segueix quan parla de la decència en relació a la Literatura, i la defineix:

"Se entiende por decencia el arte de colocar á propósito todo lo que se hace y todo lo que se dice. Forma parte esencial de las costumbres. Su fin es establecer relaciones perfectas entre los pensamientos y los sentimientos, el lenguaje y el asunto, el orador y su auditorio". (348)

Respecte a la decència en relació als que escolten

Ayguals de Izco, indica:

"19 La decencia relativa á los oyentes.- En efecto, lo que conviene á un hombre grave y sério no convendrá á otro superficial ó alegre, y lo que sería bueno para un sabio no lo será para un hombre sin instruccion. Es preciso por tanto hablar distintamente segun la clase á que pertenezcan los oyentes, y estas diferencias se deducen de la edad, de la educacion, de la clase, de su poder, de sus costumbres y de otras cosas semejantes que se deben tener presentes siempre que se hable ó se escriba". (349)

En conjunt, la seva visió de la decència resulta paternalista, interclassista i benevolent. Conclueix aquestes propostes sobre la decència afirmant que per a persuadir és necessari agradar, "captarse el aprecio por medio de expresion de las COSTUMBRES". (350)

De les altres aportacions en aquesta obra cal parlar-ne a altres apartats, perquè ens fugen del tema a tractar, ja que són o bé estrictament educatius o de didàctica especial.

Per acabar aquesta referència als plantejaments educatius e instructius que ens ofereix Ayguals de Izco a través de la Literatura cal recordar unes paraules publicades a una de les seves obres literàries des de la seva segona època, "La Bruja de Madrid", que deien que l'Educació ens ensenyaria a ésser francs, liberals, respetuosos. L'Educació ens ensenyarà a:

"... enorgullecernos con el fruto de nuestros afanes, á compadecer las preocupaciones de los magnates que nos miran con insultante desdén ... Educacion que no apadrine la ridicula vanidad, pero que es suficiente para darnos á conocer los sacrosantos sacramentos del hombre". (351)

Era una concepció interclassista de l'educació, on l'educació popular, en la majoria de casos, venia a esser sinònim d'instrucció i, sinó, de moral paternalista envers les classes populars, i on l'educació sinònim d'urbanitat i de refinament perteneixia a una èlit i a la aristocràcia.

De totes maneres a l'obra de Wenceslao Ayguale de Izco, tal com ens indica Iris M. Zavala, hi ha característiques de primera novel·la realista romàntica, on:

"... el malo es descrito como un ser corrupto, animalizado, en forma de caricatura grotesca, tal los sacerdotes en los folletines de Ayguale, o los profundos dándys, que explotan a los menestrales. En Pobres y ricos o La Bruja de Madrid (1849-1850), se opone al esplendor y lujo desmesurado de la aristocracia corrupta la escualidez del pobre. ¡Que mayor contraste que la mansión del duque de la Azucena y la miserable casucha de la tia Pepa!". (352)

Però, també és veritat, com diu l'esmentada Iris de Zavala, que el folletí social del que parlam:

"...no inventó estas realidades; parte de su fuerza de convicción yace en que novela lo conocido: alaca la maldad y el vicio por razones políticas, económicas y hasta humanas. Los autores son por lo regular burgueses de la ciudad

contaminados por las lecturas del primer socialismo, desde el católico Lamennais hasta el más pujante de Saint Simon, Fourier y Cabet. Estos autores habían cobrado importancia en Cádiz, Madrid y Barcelona, donde los difundían militares de las filas de los partidos progresista y republicano. de este último grupo eran los catalanes Abdó Terrades y Ayguals". (353)

De totes maneres aquests són dos autors que visqueren ambients molt diversos i la seva trajectòria no és comparable, Abdó Terrades fou molt més activista que el primer, i la seva vida fou profundament lligada a Catalunya, cosa que no es pot dir de W. Ayguals.

A "La Marquesa de Bellaflor" hi trobam resposta a la idea que Ayguals tenia d'educació i en el sentit que fins ara hem exposat de reconèixer la necessitat sociològica de diferenciar el tipus d'educació segons la capa social a la que es pertenyia. Al manco ens fa veure que reconeix que a la realitat es donaven aquest tipus d'educació diferenciats:

"Este matrimonio fué en un principio severamente censurado en todos los "círculos" de la aristocràcia. En concepto de ciertos entes que no parece, sino que tengan siempre sus apellidos pergaminos ante los hojos, a guisa de venda que les tiene en perenne y ridícula ceguedad. Mendoza había cometido una falta grav sima al aparentar con una familia pobre y plebeya.

Don Luis Mendoza había cultivado su natural talento con las semillas de una educacion esmerada, y el continuo estudio de la naturaleza y de los buenos libros. Compadecia en consecuencia a los necios que eran victimas de su orgullo y de sus heredadas precauciones, y mil veces más que si

hubiese duplicado sus inmensos tesoros y vanos títulos con la adquisición de una esposa de elevada alcurnia, complaciase en admirar las gracias de su adorable María.

El padre de María había sido siempre uno de los mejores albañiles, pudo fácilmente en aquellos tres años unir el estudio de la práctica, el de la teoría, y con laboriosidad y aplicación y el valimiento de sus nuevos parientes adquirir el título de arquitecto, llegando por fin a ser de los más sobresalientes de Madrid, pero sin abandonar jamás su traje de chaqueta.

María vivía con su esposo, un hijo de dos años, que aumentaba sus delicias, y su hermanita Rosa, en una casa de la calle de Toledo, suntuosa y elegantemente amueblada.

Tanto María como Rosa, habían hecho admirables progresos en cuantos estudios constituyen una educación brillante. Los talentos y el ejemplo de su íntima amiga la baronesa de Lago, habían contribuido poderosamente a los adelantamientos de estas dos jóvenes.

El marqués de Bellaflor no hacía consistir el amor que profesaba a su esposa en no abandonarla en un momento, como suelen hacer generalmente los maridos enamorados de su dulce mitad. Cada día más prendado de las gracias y talentos que merced a su natural disposición, a sus vehementes deseos de instruirse, y excelentes maestros, desarrollaba María con asombrosa rapidez, al paso que se envanecía de poseer tan preciosa joya, los aplausos que la alta sociedad prodigaba a su hermosura, causaba en el corazón del marqués una emoción indefinible, que participaba de inaudita satisfacción y de cierto escozo molesto...". (354)

Aquestes paraules són una manera més de comprovar el paternalisme amb que tracta les classes populars, i la necessitat de facilitar-los el camí per a la seva rehabilitació dins una societat jerarquitzada injustament.

La promoció social que havia tengut María arrel del

seu matrimoni amb el Marquès de Bellaflor li havia facilitat unes relacions interclassistes, que li possibilitaren un refinament en els seus costums, una relació de tipus moral i cultural, en la qual el pobre havia de mantenir la seva dignitat humana i resignació amb l'ajuda del seu treball, i el ric havia de conservar la seva posició jeràrquica amb les seves virtuts, amb un afany de justificar una mena d'individualisme democràtic que facilités l'equilibri social.

A poc a poc Maria, la Marquesa de Bellaflor, fou adaptant-se a la moral burgesa, i va jugar el seu paper d'esposa fidel i dedicada a la companyia del seu infant i a la seva educació moral.

De totes maneres, Ayguals, que defensava l'harmonia social, era més comprensiu, al mateix temps que justificador de la superació de les mancances de les capes més marginades de la societat, amb les dificultats que passaven les classes populars, enfront de la noblesa i la burgesia.

Segons Iris de Zavala, Wenceslao Ayguals de Izco es representatiu de l'esperit romàntic, fins i tot per la seva mateixa mediocritat:

"Publicista de gran facilidad expresiva, se convierte en portavoz de muchas ideas socialistas, aunque no las comparte totalmente. Sin embargo, por

medio de su obra escrita ayuda a sus contemporáneos a tomar conciencia de aspiraciones confusas que se llevarán a la lucha política durante la revolución de 1854, donde concluyen todas las teorías humanitaristas del reformismo burgués en España. Su obra es de vulgarización; difunde un republicanismo democrático de vagas aspiraciones sociales que coincide con algunos programas del socialismo utópico francés. Prologa sobre todo la idea de la unión de todas las clases sociales; el humanitarismo y la bondad humanas habrían de llevar la sociedad a una situación idílica donde pobres y ricos convivieran y participaran en la construcción de una sociedad industrial y progresista. Una sociedad reformada por el espíritu de asociación y la espontánea colaboración de todos los hombres". (355)

Fraternitat i solidaritat, serien les qualitats utòpiques que defensaria, juntament amb un republicanisme democràtic, i utilitzaria la Literatura com a crítica social als abusos que es produïen a la societat, al mateix temps que contradictòriament defensava una espècie de capitalisme democràtic.

Sense cap dubte l'obra més significativa, des del punt de vista educatiu, de W. Ayguals de Izco, en aquesta etapa, és "La Escuela del Pueblo, páginas de enseñanza universal", en la que preten educar al poble a partir dels autors clàssics, disciplines històriques, mitologia, gramàtica, aritmètica, geometria, història natural, educació moral, educació econòmica. Precisament d'aquest tema Ayguals assenyalava, a "Principios de economía política", (356) el treball com un element de

la societat generador de la vida democràtica i valor fonamental d'aquesta. En aquest sentit afirmava:

"Nosotros queremos, al menos tanto como los socialistas, la mejora material de la suerte de los obreros, la asociacion de las fuerzas vivas de la industria ... al pedir de la asociacion voluntaria, el trabajo libre, la intervencion en las horas de borrasca, la proteccion de la inteligencia y á la infancia, y la equitativa reparticion de los impuestos, creemos haber trazado el más democrático de todos los programas". (357)

Malgrat les contradiccions que poguessin coincidir en els plantejaments socials i educatius de Ayguals de Izco, es pot considerar una mentalitat progressista. Dels literats que en aquest apartat hem estudiat i especialment en comparació amb Fernán Caballero, Ayguals de Izco fou el més crític amb la societat en un sentit contestatari i de progrés.

En línies generals, els literats d'un i altre signe, especialment els que estaven en la línia liberal democràtica, els republicans, els socialistes utòpics, de tema social envien un missatge bastant clar: la ignorància és font de desigualtats i genera manca de democràcia i soberania popular. Però, crec que també és clar que els més moderats i conservadors lluitaven precisament per fer passar els literats anteriors com exaltats i desequilibradors de la vida social, defensors

del passat, més que expressadors d'una realitat canviant.

Per mí, Fernán Caballero representava la síntesi d'aquesta darrera postura i, si en els seus escrits les revistes infantils reflectien tradicions i costums del poble, era per moralitzar de manera contraposada al progrés social, el que defensaven les ideologies d'avanguardia que al llarg del treball hem esmentat. L'exemple més clar en aquest sentit és el de W. Ayguals de Izco, de caire socialitzant, on la instrucció és un deure per a l'home i de la societat oferir-la, especialment a les classes més desafavorides per equilibrar aquesta societat i al mateix temps fer els homes més lliures.

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

ELS PLANTEJAMENTS DEL SISTEMA
EDUCATIU ALS INICIS DE L'ESPANYA
LIBERAL. (1833-1857).

TOM - IV

BARTOMEU MULET TROBAT
PALMA, JULIOL-1989

3.2. Els plantejaments des de la Teoria de l'Educació

Aquest apartat el dividesc en dos elements diferenciats:

- Un és el que fa referència a les aportacions dels teòrics que, d'alguna manera, incidiren en els plantejaments liberals-moderats. Avendaño, Carderera, Figuerola i Gil de Zárate, especialment Carderera i Gil de Zárate, foren els més lligats amb postures tecnoburocràtiques, que coincidiren amb els plantejaments del moderantisme.

Aquí cal destacar a Gil de Zárate, per la seva participació, redacció del Pla Pidal-Gil de Zárate de 1845 i de la Llei General d'Instrucció pública de 1857.

- L'altre element és el que es refereix als plantejaments educatius del socialisme utòpic, com aportació ideològica superadora del liberalisme oficialista, malgrat la seva incidència sigués molt reduïda en el conjunt de l'Estat. Les seves propostes gaudiren d'uns ideals de solidaritat i moralització social que altres opcions no els plantejaren amb tanta profunditat.

En el que fa a la trilogia Avendaño, Carderera i Figuerola, cal indicar que foren els representants de la primera generació d'alumnes normalistes sorgits de

l'Escola Normal central de Madrid, més coneguts a nivell de l'Estat espanyol. En canvi Gil de Zárate fou el que va tenir més incidència, encara que no va ésser normalista, però fou un personatge d'amplia formació humanista, que va resultar ésser el principal organitzador del sistema educatiu durant aquesta etapa.

De les aportacions teòriques del socialisme utòpic cal destacar la de Narcís Monturiol, especialment a través de la publicació de *La Madre de Familia* i *El Padre de Familia*.

3.2.1. Els pedagogs i teòrics de l'Educació més significatius relacionats amb la Instrucció primària. Avendaño, Carderera, Figuerola; Gil de Zárate.

Aquests tres pedagogs, Avendaño, Carderera i Figuerola, resulta que foren normalistes de la primera promoció de l'Escola Normal central. Precisament per aquesta circumstància se'm fa atractiva la presentació dels seus plantejaments educatius, per veure quins foren els efectes d'aquesta institució especialment representativa d'aquesta època.

Però no només es tracta de fixar-nos en aquests autors, també cal fer referència a algun dels seus coetanis més destacats, a més dels que hem citat al capítol anterior: Julio Kühn, Sanz del Rio, Juan Manuel Ballesteros, Francisco Fernández Villabril·le, etc, que conformen una sèrie d'autors que, per ventura no foren tan significatius com el mateix Pablo Montesino en el desenvolupament del sistema escolar a l'Estat espanyol, però que tenen la seva importància dins el context en que estudiem el seu desenvolupament, excepció feta de Julian Sanz del Rio que fou un personatge iniciador d'una altra línia de l'educació com introductor del Krausisme.

Començaré l'anàlisi d'aquesta trilogia per Joaquin Avendaño que és el que va nèixer abans (1812-1886) a Vigo i després d'esser alumne de l'Escola Normal Central fou professor de la mateixa i director de les de Saragossa, Còrdoba i València. (358)

Segons Eugenio García Barbarin, Joaquin Avendaño, fou un personatge que va tenir moltes ingrituds en el món de l'ensenyança, malgrat arribàs a esser Inspector general i cap de negociat, per això va esser que va passar-se a la carrera diplomàtica, i fou cònsol a Guayaquil, Civitavecchia, Portland, Malta i Genova, fins que el 1886 va morir a Biarritz. (359)

és conegut fonamentalment per a la seva obra publicada a 1844 i que servia de text a les Escoles Normals: **Manual completo de Instruccion primaria elemental y superior**, (360) en la que mescla coneixements de moral, religió, educació física, història natural, geografia i història, a imitació de l'autor francès M. Leclerc. (361) Malgrat begui també a altres autors, com Schwartz, Rendú,...etc. en els aspectes pedagògics. Avendaño el 1847 va publicar "Elementos de Geografía, Física teòrica i descriptiva". (362)

Avendaño va col.laborar amb Mariano Carderera a

diverses publicacions, com per exemple a la Revista de Instruccion Primaria(363) i La Aurora, periodico de los niños,(364) o a les obres conjuntes: Curso elemental de Pedagogia (365) i Cuadernos de Lectura para uso de las escuelas. (366)

La col.laboració entre Joaquim Avendaño i Mariano Carderera, té dues facetes a destacar, la traducció de la Pedagogia de Rendu (367) i la publicació d'un dels primers manuals de Pedagogia, (368) com és el Curso elemental de Pedagogía a 1850. Crec que aquesta obra té el valor de tractar, de sistematitzar de manera científica, els continguts de la Pedagogia per primera vegada a l'Estat espanyol.

I a l'igual que Carderera el podem considerar un continuador de l'obra de Pablo Montesino, al manco en el que fa a la potenciació de les Escoles Normals i a la consolidació de la reforma liberal-moderada, fins que a partir de 1856 es va dedicar a la carrera diplomàtica.

Juntament amb Carderera és un clar defensor del pensament pedagògic de Pestalozzi i de l'educació de la dona, especialment com a mare de família, perfectament dins la línia de la pedagogia liberal burgesa. Un exemple d'aquesta afirmació:

"La educacion del hombre por el hombre no puede

tener por guia el instinto, sino el raciocinio. El ejemplo de las madres, que suele presentarse en contra de esta verdad, está muy lejos de probar lo que se pretende. Una madre adivina las penas y las necesidades de sus hijos, descifra el lenguaje con que las manifiestan, ininteligible para todos los demas; y esto que parece un don particular, no lo es. El amor maternal, que no reconoce límites, es la causa de todo. Este amor, inspirado á la madre por el supremo Hacedor para la conservacion del genero humano". (369)

Concepció compartida amb Carderera, espiritualista i no exempta d'influència cristiana, a més de fonamentar la primera educació en la influència sensibilitzadora i paternalista on la mare juga un paper reproductor de l'estructura social.

Joaquin Avendaño també va participar a l'Academia de Maestros y Maestras de las Escuelas de Madrid, que tenia per objecte uniformar y completar la instrucció dels professors de les escoles públiques de Madrid. (370)

La seva participació a l'esmentada acadèmia fou com a professor de Gramàtica, els dilluns de 8 a 9 i els divendres de 9 a 10 de la nit, i on era el president del tribunal qualificador. (371)

L'obra de Joaquim Avendaño s'inicia amb la publicació del Manual Completo de Instruccion primaria elemental y superior" (372) que, donada la manca d'obres d'aquest tipus, fou recomenada durant una llarga

etapa com a llibre de text de les Escoles Normals i no és més que un conglomerat de les matèries que s'havien d'ensenyar a les institucions dedicades a la formació dels mestres d'Instrucció primària.

Com s'assenyala a l'obra col·lectiva, *Ciencia para la burguesía*, el pla de l'obra es fonamenta a l'obra de l'autor francès M. Lefranc i:

"Los conocimientos de psicología, moral, religión, aritmética, historia y geografía universal, física, química e historia natural se toman de este autor, pero también se utilizan otros autores extranjeros y españoles. Entre éstos se sigue a Rementería Salvá y Martínez para la gramática castellana, además de las normas de la Academia; para la literatura española se utiliza el manual de literatura de Gil de Zárate y para la historia de la literatura a Sismondui. La historia de España se inspira en Mariana y Toreno; en geografía se consulta a Isidoro de Antillón y a José María Flores profesor de la Escuela Normal Central. La física y química con "los apuntes que conservamos de la explicaciones orales del ilustre catedrático del ramo D. Vicente Santiago Masarnau" y la historia natural en el manual de Manuel Lucas de Tornos. Para los métodos de enseñanza se basa en las doctrinas de Montesino, recogidas en los "apuntes de sus lecciones orales" y en el resumen de su Manual de párvulos, empleando también la obra de su compañero Laureano Figuerola". (373)

En aquesta obra es detecta perfectament l'esperit moderat de l'època i la concepció pedagògica de síntesi liberal, especialment influïda pel seu mestre Montesino, per la seva concepció globalitzadora de les facultats humanes i el desenvolupament d'aquestes en un home

complert. Aquestes facultats que l'educació ha de desenvolupar són les morals, físiques i intel·lectuals, les mateixes que assenyalava Pablo Montesino.

La filosofia del benestar i de salut d'Avendaño ja no és completament fisiocràtica dels il·lustrats, malgrat hi té certs elements, com per exemple la seva defensa de l'ensenyança de l'agricultura, tant a l'Instrucció primària com a les Escoles Normals. (374)

De l'educació moral en la formació dels infants assenyalava que era l'obra més important que podien dur a terme els pares i els professors. Això ho havien de fer mitjançant l'exemple i la formació d'hàbits, que han de contribuir a formar el seu caràcter com individus. (375)

A la formació moral de l'home li dona un caire transcendent i religiós, així com possibilitadora del desenvolupament dels sentiments humans. L'estimació per les bel·leses naturals conduirà als individus al coneixement i respecte del Criador. (376)

Avendaño, fonamenta la seva concepció moral amb referències a Pestalozzi, Lorke i Fenelón. (377) El desenvolupament de les facultats de l'ànima es completarà amb la formació dels sentits i de la intel·ligència.

L'educació física, ocupa un lloc important en la concepció educativa de J. Avendaño, dirigida especialment a aconseguir l'educació dels sentits i en termes psico-fisiològics. (377 bis)

L'educació intel·lectual pretén desenvolupar les facultats dels infants per percebre i comprendre les idees. Pensa que l'adquisició de les idees està lligada amb la forma de percebre els objectes que l'individu tengui. (378)

L'aportació de Joaquin Avendaño a la Revista de la Instrucció primària la podem considerar a la sèrie d'articles titulats: "La enseñanza de la Gramática en las escuelas", on es considera que:

"La enseñanza de la Gramática en nuestras escuelas, es un precepto de la ley. No discutiremos aquí la utilidad é importancia de su estudio, ni los diversos fines que en ello podamos proponernos. Vamos solo á presentar los medios que creemos mas oportunos y convenientes para hacerle eficaz y efectivo. Conspiran á este objeto el método, el procedimiento y el sistema. El método en Gramática es el orden en que presentamos las ideas gramaticales; el procedimiento es la manera, digámoslo así, mecánica con que hacemos pasar estas ideas á la inteligencia de los niños; y el sistema el modo directo ó indirecto, individual i colectivamente que empleamos". (379)

Es preocupa per trobar el mètode idoni per a l'ensenyança de la Gramàtica a les escoles així com el paper del professor en aquesta matèria i considera

que s'ha de dur a terme l'ensenyança de manera gradual:

"Figurémonos un grupo de niños colocados ante un profesor que por primera vez va á darles ideas de Gramática. ¿Qué debe hacer? ¿Les razonará acerca de la utilidad del estudio de la Gramática? ¿Se ceñirá, según costumbre, á cerciorarse si han aprendido de memoria alguna definicioncilla gramatical de un mal zurcido compendio de nuestra rica y armoniosa habla? Conviene sí que los niños se penetren desde un principio de que no van á hacer un estilo estéril, y sobre todo que comiencen á comprender la verdadera aceptación de las voces de que van hacer uso tan frecuente. Es necesario que adquieran la idea mas aproximadamente posible de lo que es Gramática, cual es su objeto, y qué utilidad reporta su estudio. Al efecto no basta hacerle aprender de memoria una definicion, es necesario que la comprendan. ¿Cómo conseguiremos esto? Veamos". (380)

La proposta sistemàtica és molt col·loquial i vol ésser assequible als infants i fonamentada en la repetició.

L'aportació d'Avendaño a la Didàctica especial no acabava en aquests articles de Gramàtica, J. Avendaño va aportar idees i reflexions didàctiques sobre l'ensenyança de la Geografia, com a bon representant de la Intel·lectualitat burgesa (recordem Joaquin Canga Argüelles que a 1851 va publicar: *Lecciones de Geografía* (381). A 1844-45 Avendaño va publicar la seva aportació: *Geografía Universal y Geografía de España* (382) que des de 1848 estava recomenada com a llibre de consulta dels mestres d'Instrucció primària dins el *Manual Complet*

d'Instrucció primària, (382)bis i a 1856 fou aprovada com a text de les Escoles Normals la seva obra **Geografia é Historia**. (383) Obres que podem situar perfectament dins l'ideal romàntic de la ciència: Tradició i coneixement de la naturalesa, encara que fos tímidament, per la seva concepció dels sentiments i sensibilitats humanes supeditats a la raó.

Avendaño considerava a la Geografia com a la ciència que ensenya la posició de totes les regions de la terra, les unes respecte a les altres, i en relació a les altres, i en relació al cel, descrivint-se el més notable. (384)

Fareix, com ell mateix confirmava que des del punt de vista didàctic seguia el plantejaments de Schwarz, que considerava que la Geografia:

"... es uno de los objetos reales mas importantes de la enseñanza, si se atiende á que ella es quien nos presenta todo el mundo exterior en que vivimos, repartido en diversos grupos; y el único tambien, que puede servir de continuacion á la enseñanza **general intuitiva**, en las escuelas que cuentan con pocas **fuerzas instructoras**". Por consiguiente (afegeix Avendaño) estender, simplificar, realzar y popularizar una ciencia de perpétua y universal utilidad, ha sido, en todos tiempos, objeto de los esfuerzos de muchos y esclarecidos varones.

A pesar de todo, su enseñanza ha permanecido estacionaria, y no ha experimentado el influjo de los progresos que han hecho otros ramos del saber humano". (385)

Pretén ésser una obra útil a la instrucció primària, als mestres i als infants. Assenyala l'objecte

de l'estudi de la Geografia, les parts que abraça, els mitjans de que es sol valer pel seu estudi i les ciències auxiliars. Contempla la seva obra amb nocions geomètriques, de l'Esfera i de Meteorologia. (386)

El sistema que va utilitzar consistia en la pregunta i la resposta, amb un llenguatge molt senzill i vertaderament cortès, però més bé pareix una guia pel professor que un llibre de text, en el sentit de que segueix un pensament lògic però molt dens. Comença per definicions generals, però a continuació passa de la geografia més pròxima a la més llunyana.

Conclou, aquesta obra sobre Geografia descriptiva amb el "Metodo para la enseñanza de la Geografía en las Escuelas", en el que senyala la diversitat d'opinions en aquesta qüestió:

"Varios autores, pero especialmente en Inglaterra y en Estados-Unidos, están de acuerdo en sostener que la enseñanza de la Geografía debe comenzar en el hogar doméstico; es decir, que el maestro debe enseñar á los niños la geografía de su lugar ó de su ciudad, de su canton, de su departamento, de su país, y finalmente de todas partes de la tierra. Otros prefieren á este método analítico una marcha enteramente diferente, procediendo por la síntesis, comenzando por dar á los niños una idea exacta de la tierra por medio de un globo terrestre, explicando las líneas principales de la esfera, las grandes divisiones terrestres y terminando por un estudio detallado de cada país. El primer método parece muy natural y muy practicable en una educación particular; pero no puede negarse que en una escuela algo numerosa, el

segundo simplifica mucho la obligacion del maestro y descansa en medios de aplicacion infinitamente mas fáciles". (387)

Avendaño es decanta pel mètode que assumesqui el principi de que als infants se'ls ha d'il.lustrar per a la comparació i a partir de nocions que li siguin familiars. (388) En aquest cas segueix a Rendu fill al seu curs de Pedagogia. (389)

La seva proposta queda explicada a continuació amb els principis següents:

"1º Que la escuela esté regida por uno de los sistemas simultáneo, mútuo ó misto.

2º Que todos los niños de la escuela pertenezcan, desde su entrada en ella, á los diversos ramos de enseñanza y por consiguiente que todos aprendan Geografía.

Partiendo de aquí, sea cual fuere el sistema, que de los tres se adopte, juzgo oportuno hacer de todos los niños dos grandes divisiones. En primera comprendo los que todavía no han salido de la lectura de palabras; en la segunda, todos los que leen desde que comienzan la lectura de las frases, es decir, desde que pueden leer este compendio de Geografía.

Las primeras nociones de Geografía que se den á la primera de estas dos grandes divisiones serán de viva voz, y siguiendo el primero de los métodos. En las que reciban los de la segunda division se empleará el segundo método, siguiendose la marcha trazada en este tratado: Además cada seccion comprenderá tres ejercicios: 1º de memoria: 2º de esplicacion: 3º de práctica ó sea preguntas relativas á lo recitado y explicado.

Pero estas dos grandes divisiones deben subdividirse en varias secciones, segun el sistema, y aun á veces convendrá hacer nuevas subdivisiones para mayor facilidad en la enseñanza.

Trazaremos aquí las secciones, en que deben

subdividirse las dos grandes divisiones indicadas, en cada sistema, con los conocimientos que cada seccion debe abrazar y la marcha de la enseñanza en ella". (390)

Però, en definitiva, J. Avendaño es decanta concretament a favor del mètode mixt, que és el que considera com el més aventatjós per a l'ensenyança de la Geografia, malgrat sigui el mètode que manco desenvolupa. (391)

Joaquin Avendaño no ofereix gaires aportacions originals a l'ensenyança de la Geografia, si bé estava informat de com s'ensenyava a altres països, més avançats en la matèria, i intenta incorporar algunes de les novetats que li suggerien aquests coneixements, especialment a través de les aportacions de Rendu fill i Schwartz.

També es deixa notar la influència de Pablo Montesino, quan, per exemple, parla del coneixement dels mapes:

"Será además muy conveniente familiarizar á los niños con la estructura de las cartas, haciéndoselas construir á ellos mismos, comenzando por el trazado de la carta de la escuela y los objetos que hay en ella, primero á simple vista, y luego por medio de una escala de proporcion.

De la carta ó plano de la escuela se pasa á otro sitio más extenso, y así sucesivamente. Sería muy conveniente unir al estudio de la geografía ejercicios de orientacion, indispensables para la completa inteligencia por medio del nacimiento del sol y luego por la estrella polar y por la

brújula...

Finalmente, se transportan todos estos puntos á un tablero negro, indicando en el centro el punto en que se encuentra la escuela, y espresando los otros puntos por signos análogos. Después de esto sólo se necesita marcar los diversos caminos, el curso de las aguas, las colinas, las montañas, las quintas, las aldeas ó cuantos objetos notables se encuentran en el país cuya carta cartográfica se trata de bosquejar". (392)

Els objectes més pròxims serien els que primerament s'haurien d'estudiar per facilitar el seu reconeixement i la seva observació, per així mateix poder possibilitar el coneixement geogràfic des de la pedagogia activa, al manco més activa que la tradicional. En els inicis de la formació geogràfica la intuïció serà essencial per poder arribar a coneixements més amplis i complicats.

Aquest tipus d'ensenyament ha d'esser progressiu i gradual. Aquest Mètode s'havia d'aplicar per seccions, segons els simultani, mutu i mixt, com ja hem dit abans, que s'inicia per a l'explicació geogràfica de la sala i de l'edifici de l'escola, formació d'un planell topogràfic de l'escola, llavors es presentarà el coneixement geogràfic de poble i del país, la segona secció es referirà a les terres i aigües del país que s'habita; la tercera es refereix a la divisió dels mars i terres amb l'ajut de l'esfera terrestre; la quarta les regions naturals d'Europa, mitjançant cartes

geogràfiques; la quinta estudi de la regió ibèrica; a la sexta es donen a conèixer les regions naturals d'Asia, Africa, Amèrica i Oceania; per acabar, nocions de cosmografia, i exercicis pràctics de geografia i elaboració de cartes geogràfiques, amb materials adequats, ja que sinó no és possible ensenyar la Geografia amb garenties. (393)

Posteriorment aquestes idees foren perfeccionades a l'obra conjunta amb Mariano Carderera, **Curso elemental de Pedagogía**, (394) que ja comentarem en parlar de Carderera i en els llibres de text.

També es plantejava l'ensenyament de l'aritmètica, vegeu sinó la seva obra: **Elementos de Aritmética**, aprovada per servir de text a les Escoles Normals, però sense gaire plantejaments didàctics i eminentment descriptiva. (394 bis)

Avendaño va aportar una altra obra que intentava aclarir els: **Elementos de Gramática Castellana**, aprovada com a llibre de text per a les Escoles Normals. (395) A la seva advertència, ens indica:

"Entre los diversos tratados que comprende nuestro MANUAL DE INSTRUCCION PRIMARIA, el de los Elementos de Gramática castellana fue el mas generalmente acertado y el que ha merecido mas cumplidos elogios. Muchas personas ilustradas nos han suplicado le publicásemos por separado; mas circunstancias ajenas á nuestra voluntad no nos

han permitido hasta ahora realizar un deseo que tanto nos honra". (396)

L'art de parlar és l'objecte d'estudi de la Gramàtica i la Gramàtica Castellana serà: art d'expressar bé el pensament en castellà, o simplement l'art de parlar en castellà. (397)

Més que plantejaments pedagògics o didàctics, en aquesta obra, Joaquín Avendaño, ofereix elements per una teoria de la comunicació elemental. Per exemple quan parlava de la "Teoria de les facultats de l'ànima", "De la intel·ligència en particular" i "De la manifestació del pensament", (398) que ens poden servir per comprendre la seva versió del procés d'aprenentatge de la Llengua i de l'expressió del pensament, de les idees, dels judicis i raonaments, com ell mateix afirma. (399)

Són idees bàsiques que defineixen:

"Concebir ideas y sus relaciones, conocer ó creer, juzgar ó raciocinar, acordarse, experimentar ó inducir, se llama reunido PENSAR; y á todas y cada una de estas operaciones pensamientos, actos intelectuales ó conocimientos, cuya causa atribuimos á una sola facultad del alma, llamada INTELIGENCIA, ENTENDIMIENTO & ESPIRITU". (400)

Sentir, pensar i voler són les facultats de l'ànima, conegudes per: Sensibilitat, Intel·ligència i voluntat. (401)

En el que fa al llenguatge i a l'expressió del

pensament, Avendaño, parteix de la idea de que l'home té la facultat de manifestar el seu pensament mitjançant signes. L'expressió del pensament mitjançant aquests signes, constitueix el Llenguatge, que és natural i artificial. (402)

El que pretén a partir d'aquí, és elaborar una gramàtica elemental, que serveixi per a la seva ensenyança als futurs mestres.

Joaquim Avendaño es pot considerar com un pedagog de tendència moderada que va col·laborar amb l'impuls de les escoles Normals i en el control de la reforma moderada a la instrucció primària fins que a partir de 1856 es va dedicar a la carrera diplomàtica.

Mariano Cardenera, (1816-1893) com hem dit abans també fou deixeble de Pablo Montesino i col·laborador de Joaquín Avendaño, va néixer a Hosca de la que fou el Director de l'Escola Normal, així com de la de Barcelona.

Però el seu càrrec de més incidència general a la política educativa fou la d'Inspector general d'Instrucció primària des de 1849, càrrec des del que va incidir, així com des del de director de Departament del Ministeri de Foment, molt directament a la redacció del projecte de llei de 1857, al manco en el que feia

referència a la Instrucció primària. (403)

García Barbarin resumeix la labor de Mariano Carderera de la següent manera:

"Este ilustre pedagogo contemporáneo, el que mejor se inspiró en el pensamiento de Montesino, nació en Huesca en 1818. Estudió en el Seminario Latín y Humanidades, y después en la Universidad de Barcelona. Alumno interno de la Normal en 1839, fué nombrado director de la Escuela Normal de Huesca, y después de organizada ésta, pasó a la de Barcelona. dióse a aprender idiomas extranjeros, y luego fue nombrado por el Gobierno inspector general. Viajó mucho por Inglaterra, Francia, Alemania, Suiza y Austria, estudiando las diferentes escuelas, y fruto de sus largos viajes y de su espíritu de observacion fueron una serie de obras pedagógicas que publicó, entre ellas Principios de educacion y métodos de enseñanza, La ciencia de la mujer, Guía del maestro, Vida y obras de Pestalozzi, etc, pero la principal es la que publicó en 1856, y reimpressa varias veces, el Diccionario de educación y métodos de enseñanza, verdadera enciclopedia de Pedagogía.

Agregado al Ministerio de Fomento, como jefe del Negociado de Primera enseñanza, inspiró muchos decretos y reglamentos de enseñanza, y a él se debe en realidad la creación de treinta Escuelas Normales de Maestras y unas doce mil primarias...".
(404)

Els inicis de la seva obra pedagògica estan molt lligats a les seves col.laboracions a la Revista de Instruccion primaria entre 1849 i 1850, on les seves col.laboracions són diverses, de plantejaments generals i de didàctica especial, significaren el bessó d'aquesta publicació.

De caràcter general, per exemple, podem recordar

"Del carácter y límites de la Instrucción primaria", en
els que tracta d'aclarir el que entén per educació
popular en relació a la Instrucció primària. Considerava
que:

"Si en vez de dividir la instrucción primaria en elemental y superior como la ley francesa, se hubiesen conservado los nombres con que distingue las escuelas la ley de Prusia llamándolas escuelas elementales (Elementarschulen) y escuelas de ciudad (Bürgerschulen, Stadtschulen), ó se les diese la denominacion de escuelas primarias de primero y segundo grado, ó elementales y de ampliacion como acertadamente se denominan en el decreto y reglamento para la nueva organizacion de nuestras escuelas normales; si en lugar de decir que la instrucción primaria de ampliacion comprende nociones de geografía é historia, de geografía, física, historia natural, etc. se dijera que abrazaba los conocimientos fáciles de utilidad y aplicacion comun y usual, ó se empleára para designarlos otro nombre mas adecuado, que en este momento no nos ocurre (considera que: "A no haberse abusado tanto de las palabras pueblo y popular, instrucción popular de 2º grado sería el mas conveniente"); seguro es que no se hubiese declamado tanto contra la enseñanza que es objeto de estas escuelas, porque por pomposos y científicos que sean los títulos de las materias contenidas en el programa, en resúmen no comprenden mas de lo que acabamos de indicar. Entonces no habria motivo para creer que el que haya recibido esta instrucción no podria dedicarse sin disgusto á trabajos mecánicos, que el hijo del artesano seguiría la profesion de su padre, que todos aspiran á ser empleados, ni se harian otras objeciones de esta naturaleza, porque la instrucción comprometida en los límites señalados no puede disgustar de las profesiones honradas aunque sean modestas, ni de la aptitud suficiente para desempeñar los destinos públicos, á no ser que se prescinda de las condiciones que deben tener los que ejercen". (405)

Vol inculcar als infants estimació per a les professions dels pares a través de potenciar una instrucció primària que faciliti exercir-les amb més intel·ligència, plaer i profit, i contribuirà a realçar-les i ennoblir-les. (406)

Fosa exemples on la instrucció de les classes manco afavorides és oferta sense oblidar-se de la utilitat a la seva comunitat, malgrat els pares intentin que els seus fills estudiïn carreres superiors. (407)

Defensa una instrucció general i variada, en el sentit de que:

"En la mas tierna infancia aprende la lengua materna y no solo retiene las palabras en su memoria, sino que forman y retienen tambien las ideas de que son signos. "No nos negará que el niño de seis á siete años, no solo distingue un mineral de un vegetal, y este de un animal, sino tambien algunos minerales entre sí y el uso que se hace de ellos: conoce muchos vegetales y animales, principalmente aquellos que le sirven de alimento ó se destinan á otros usos ordinarios; distingue entre últimos los sexos, las clases y las especies de algunos;.. conoce las principales propiedades de los cuerpos y algunos bastante bien; el frio, el calor, por ejemplo, y los medios ordinarios de defenderse de ellos; tiene idea de la luz y del sentido; conoce el uso de los sentidos, y se vale de ellos como instrumentos ópticos y acústicos; entiende las frases "un cuerpo cae;" "un cuerpo que se mueve;" ha observado la curva que describe la piedra arrojada de su mano, y comienza á percibir las grandes leyes de gravedad y inercia" (Manual para los maestros de escuelas de párvulos, pág. 226). No sabe por eso la física, ni la historia natural, pero sabe física é historia natural; adquiere

nociones de estas ciencias, que es lo único que hace comprender por mas que se diga y por mas que se vea". (408)

Es segueix amb plantejaments, on les famílies previsoras i cristianes agrairan que els seus fills disfrutin de l'educació rebuda a les escoles de pàrvuls i elementals, habituant-los a la netedat, a l'obediència, a la franquesa, a la benevolència, a l'ordre, virtuts sempre dirigides cap una instrucció útil i segons els plantejaments d'educació elemental de Pestalozzi.

S'ha d'entendre la instrucció elemental com un primer pas cap una instrucció més sòlida, i es considera que el mestre ha de preparar als infants per assolir-la en el futur i que:

"... entre las escuelas de la infancia, no es la mejor la que proporciona mas conocimientos positivos, sino la que logra acostumbrar á los alumnos al órden y al aseo, á la sumision y á la disciplina, la que les procura los medios de mejorar y conservar la salud y el bien estar, y la que sabe desenvolver mas bien sus facultades intelectuales y morales". (409)

Però les escoles considerades com a les més importants són les elementals, perquè ofereixen una instrucció completa i una educació de la que en poden disfrutar la majoria. (410) Del que es deueix que Carderera defensava una instrucció progressiva des de les escoles de pàrvuls a les escoles elementals, tenint-se present la psicologia evolutiva dels infants i

malgrat no estés contemplada per llei la obligatorietat de les escoles de pàrvuls.

La instrucció primària o elemental hauria d'esser organitzada de manera gradual o per graus:

"La instruccion de las escuelas elementales abraza tres grados. Apenas tiende á otra cosa la del primero que á continuar los ejercicios de las escuelas de párvulos y ensayar á los discípulos en el estudio formal que luego deben empezar. Las primeras nociones de religion, lectura, escritura, aritmética y ortografía usual se adquieren por medio de impresiones que podemos llamar materiales, y de consiguiente poniendo en juego percepcion exterior y la memoria ya suficientemente desenvueltas para semejante trabajo. De suerte, que á no ser por las explicaciones accidentales del profesor á que dan lugar con frecuencia las mismas lecciones, y de la necesidad de fijar la atencion, aunque sea en el estudio de cosas sensibles, lejos de escitarse demasiado la inteligencia de los niños, sufriria una comprension violenta.

El segundo grado de instruccion de las escuelas elementales requiere ejercicios mas estensos y menos materiales. La lectura, puramente mecánica en un principio, va ganando gradualmente en expresion, y se dirige mas directamente cada vez al conocimiento de la ortografía y de la formas en que se redactan los documentos de aplicacion usual. La aritmética se estiende á las operaciones fundamentales con varias aplicaciones importantes, despues de haberse desenvuelto suficientemente la numeracion que comprende los principios del cálculo ....". (411)

El que es vol dir és que la Instrucció primària s'ha d'adequar a l'aptitud intel.lectual dels alumnes i tenint-se present l'ordre i l'edat en que apareixen i es desenvolupen les facultats intel.lectuals. (412)

Un altre dels temes que interessien a Mariano Carderera és la disciplina a les escoles, superadora de

l'autoritarisme tradicional i de la "letra con sangre entra", substituït per la confiança i l'estimació dels alumnes per conservar l'ordre necessari per avançar en la seva educació. (413)

Però el més significatiu és que planteja la necessitat de l'estudi de la Pedagogia, en el sentit de que:

"Todos los destinos y profesiones requieren una preparacion especial. Desde el estado mas eminente hasta el del mas humilde artesano, todos exigen estudios previos, como condicion indispensables para el buen desempeño de sus respectivos deberes. La vocacion por sí sola es estéril cuando no ha recibido el auxilio de un noviciado conveniente; y por el contrario, el aprendizaje basta á veces para suplir la vocacion y aun para hacerla nacer y desarrollar cuando no existe".(414)

Exposava la necessitat d'aprendre l'art d'instruir i educar. Segons Mariano Carderera la Pedagogia:

"... comprende la ciencia ó la teoría de educar y enseñar, y el arte de aplicar esta teoría á la direccion, ya de un individuo completamente aislado, ya de varios individuos en comun.

Abraza dos partes: la pedagogía propiamente dicha, ó la teoría y la práctica de la educacion; y la didáctica ó el arte de enseñar.

La primera parte comprende el estudio del hombre y los medios de desarrollar y perfeccionar sus facultades.

La segunda los métodos de comunicar la instruccion y los medios de organizar y dirigir las escuelas". (415)

És una forma com una altra de definir la Pedagogia, però d'una manera elemental tot confonguent la Pedagogia

amb la Didàctica, teoria, pràctica, tècnica i ciència. Fet que resulta totalment comprensible en un moment en que a l'Estat espanyol s'iniciava un procés de consolidació d'aquesta disciplina.

La prova que a Carderera l'interessava sistematitzar les seves idees i propostes sobre la Pedagogia és que no tan sols escriu un manual de Pedagogia i tradueix una altra en col.laboració amb J. Avendaño, sinó que publica un diccionari: *Diccionario de Educacion y Métodos de Enseñanza*, (416) que completa, de manera exhaustiva, aquesta interpretació de la Pedagogia i dels corrents pedagògics europeus fins a mitjans segle XIX, malgrat sovint utilitzi les paraules, referides al concepte que tracta d'altres autors.

Insisteix en la graduació de l'ensenyança primària, (417) es confessa no partidari de l'ensenyança gratuïta absoluta i la veu com un mal pel desenvolupament de l'Educació popular, (418) reproduïx la seva concepció de la pedagogia, (419) es preocupa per l'educació física, moral, religiosa i intel.lectual, sempre dins l'ortodòxia iniciada per Montesino, introduïx autors com Schwartz, (420) en la seva concepció sobre el paper del mestre a la instrucció primària, defensa el paper de la inspecció, com a guia i consell, etc (421)

Precisament, de la Inspecció d'Instrucció primària deia:

"La inspeccion es uno de los medios mas eficaces de mejorar las escuelas y de acelerar su marcha progresiva hacia la perfeccion, pero lo es únicamente cuando se desempeña con inteligencia, fé y perseverancia, y con benévola severidad al mismo tiempo. Cuanto mas graves son sus consecuencias, tanto mas dificil es la mision del inspector y tanto mas raras las cualidades de que debe estar adornado". (422)

La figura de l'Inspector és presentada per Carderera com un coneixedor de la legislació i de les escoles, persona reflexiva i il.lustrada i que havia d'actuar amb total ponderació, però amb total serietat.

Cita i presenta conceptes amb autors com Quintiliano, Fenelon, Pestalozzi, Schwartz, etc. Però com es diu en el pròleg:

"Todos los artículos, tanto originales como traducidos, llevan el nombre del autor, y por lo que hace á los que son obra nuestra indicamos, cuando el asunto lo requiere, los libros que hemos consultado, ya porque no nos gusta apropiarnos ajenos merecimientos, ya para autorizar las doctrinas que nos proponemos difundir en provecho de la educacion". (423)

L'educació, que a la Introducció és considerada com un dret, un deure i una necessitat de la criatura racional i que es manifesta en els períodes de la naturalesa, del sentiment i de la raó. (424)

Es a dir:

"Viene el hombre al mundo, débil, impotente, sin conocimiento de sí mismo ni de los seres que le rodean: apenas da señales de existencia por los movimientos orgánicos y otros actos instintivos. El espíritu, sumergido en el cuerpo como principio de la vida, sin descubrir su noble destino. Pero el hombre, á diferencia de los animales, lleva en sí mismo el gérmen de nobles y elevadas facultades que esperan circunstancias favorables para desenvolverse". (425)

Plantejaments entre racionalistes i kantians, en el que l'educador haurà de jugar un paper important, els pares a l'educació domestica o familiar i el mestre a l'escolar, perquè l'infant necessita esser dirigit en el seu aprenentatge social i individual.

Plantejaments religisos, morals, cerquen definir el que hi ha de destí transcendent de l'home, que es fonamentarà en els principis de la moral cristiana:

"El código de la moral cristiana comprende los deberes esenciales é indispensables para la dicha y la felicidad del individuo y de la sociedad en todas las condiciones de la vida presente, y la práctica de los propios deberes es la preparacion para la vida futura de la criatura racional. Así, el fin general de la educacion es el de nuestro propio destino, y de aqui el pensamiento superior, el principio universal que debe presidir en toda ella". (426)

Principi que condicionarà tot el procés educatiu, amb la col.laboració de la religió, moral, psicologia, com auxiliars de la pedagogia, facilitaràn el desenvolupament de la sociabilitat i el progrés de l'esperit humà. (427)

Per això l'educador s'ha de familiaritzar en elements de moral i regles elementals de psicologia. Coneixements que hauran de familiaritzar-se amb els deures individuals i socials de l'home.

Un dels elements fonamentals que s'aporta en aquesta obra de Carderera és el que fa referència als mètodes:

"... y procedimientos considerados como medios de enseñanza y de cultura moral é intelectual, el del punto de partida y del límite propio de los conocimientos elementales ó populares, y el del orden con que estos deben presentarse, simplificando el trabajo y haciéndolo atractivo. A los principios de educación y didáctica, estrechamente enlazados entre sí, se agregan el ejemplo y los procedimientos de los maestros de ilustrada y larga experiencia para completar las instrucciones sobre el particular. Pero no basta comprender los métodos prácticos, que varían con las circunstancias; no las fórmulas, á que muchos reducen la pedagogía; no los sistemas, considerados de una manera abstracta y superficial; sino que es necesario examinar con detenimiento todo esto, sujetándolo al crisol de la razón y de la práctica, penetrarse del espíritu que domina tanto en los principios generales como reglas de aplicación, y apropiarse en cierto modo estos principios, meditando y reflexionando sobre ellos. De esta manera se aplican las reglas con oportunidad, sin titubear y casi sin apercibirse, y se evita la duda, la incertidumbre y la inacción consiguientes cuando hay que recordarlas á cada momento". (428)

A continuació valora la Història de l'Educació, com un element que serveix d'informació i de recolçament per les instruccions, els assajos i esforços teòrics i

pràctics que els presenta. (429)

Realment aquesta és una obra mastodòntica, i analitzar-la més concretament ens duria com a mínim un capítol d'aquesta tesi, i en benefici de la globalitat, no resulta convenient detener-nos més en la seva anàlisi.

El 1852 havia publicat la *Guia de la instruccion primaria. O estudios morales acerca de sus disposiciones y conductas*, corroborant la importància i transcendència del mestre a la instrucció primària. (429 bis)

Un aspecte de la seva concepció pedagògica que va quedar cobert, d'una manera més àmplia que al seu Diccionari, fou l'educació de la dona, quan al 1855 i amb col.laboració de F. de A.P., Mariano Carderera publicava *La Ciencia de la Muger al alcance de las niñas*. (430) Obra en la que es preocupa fonamentalment de definir la seva educació domèstica.

La dona en família és la seva obsessió i, encara pretén inculcar un pas endavant, considerant a la dona com a companya de l'home:

"Cuando la muger vivia sujeta al grupo de la servidumbre, se tenian en poco las tareas que le estan reservadas. Hoy que han recobrado su posicion y es compañera del hombre, que se aspira ennoblecerla, que se inventan nombres como los de bello sexo, preciosa mitad del genero humano y otros análogos, para realzarla á sus propios ojos,

pasan tambien como triviales las ocupaciones domésticas y no se piensa mas que en desenvolver las dotes con que ha de brillar en la sociedad: se le presentan ejemplos de heroínas, escritoras, poetisas, artistas; de mugeres en fin que, si no invaden el terreno de los hombres, son por lo menos una escepcion rarísima, y no se la instruye en los deberes especiales de su sexo, de que depende la dicha de las familias, y de consiguiente la dicha del mundo". (431)

El govern de la casa amb intel.ligència i tacte ha d'esser la característica fonamental del paper de la dona a la família, segons els plantejaments d'aquesta publicació, que considera a l'home com l'encarregat de proporcionar els recursos de la família i la dona governa el que sigui corresponent a la casa. (432)

Per això es defensa l'educació per la peculiaritat, la dona ha d'esser educada segons el seu rol social, ha d'esser preparada per complir les obligacions que l'imposés la seva pròpia naturalesa i les necessitats humanes. (433) Però considerava que la Instrucció havia de coincidir en el que feia a aprendre a llegir, escriure i altres sabers elementals.

A 1860 publicava un llibre de text que fou reconegut d'utilitat per a les Escoles normals, titulat "Principios de educacion y métodos de enseñanza". (434)

Ara ens hauriem de detendre a l'aportació conjunta que oferiren Carderera i Avendaño, per exemple el Curso

de elemental de Pedagogía, (435) obra en la que es perfeccionen els plantejaments inicials d'un i l'altre autor.

Per exemple, hi ha una referència a aquests canvis o perfeccionament d'Avendaño i Carderera, a l'obra col·lectiva *Ciencia para la Burguesia*, que diu:

"Los niños se dividen en dos grandes grupos: los que todavía no saben leer y los que ya pueden utilizar libros de texto. En la primera división o clase preparatoria, la enseñanza se hará de "viva voz", empleando el método que parte del estudio de los objetos y lugares más próximos al niño. Los contenidos comprenden dos grandes apartados. Uno referido a las cosas conocidas por el niño: descripción de los alrededores de la casa, como patios, granjas, jardines y huertas; ideas generales de la ciudad y villa; descripción comparativa de los pueblos de la comarca; diferencias y semejanzas entre ciudad, villa y aldea; descripción de lo que es un monte, valle, llanura, ríos arroyos, fuentes, lagos, pantanos y estanques. Un segundo grupo de conocimientos incluye nociones geográficas de tipo general: descripción del firmamento; sol, luna, descripción del año y sus estaciones; el mes, la semana y el día; descripción de fenómenos meteorológicos según las estaciones del año; nubes, niebla, rocío, nieve, escarcha, granizo, viento, huracán y tormentas". (436)

A la segona divisió ja es proposa la utilització del llibre de text de Geografia a partir de coneixements de tipus generals. En definitiva el que aporta de nou aquest llibre és un ensenyament més actiu, en el que feia referència a l'observació i a l'experiència de les coses, i s'obvia la descripció dels

llocs i objectes geogràfics ja que és substituïda per altres coses.

La divulgació d'aquesta obra es fa a través de la Revista de la Instrucción Primaria a Anales de la Educación que reproduïx apartats complets d'aquesta, que, curiosament, van signats per Mariano Cardenera en la seva majoria.

Però, el punt de partida del que es fonamenta el Curso elemental de Pedagogia, és el que es troba en el seu capítol preliminar, dedicat, tal com s'assenyala al seu títol: "Del magisterio de Instrucción primaria y de las cualidades del maestro", que era l'objecte fonamental al que anava dirigida. (437)

La família i l'Estat són institucions que es reparteixen el dret a l'educació, en el sentit de que:

"Reconócese generalmente sin embargo las razones que militan en favor de la familia, y en España, como en otros países, se le concede este justo derecho, reservándose el gobierno la necesaria intervencion, como encargado de velar por el bien general, ó por el respeto á las leyes y á la moral pública". (438)

El seu punt de vista, de la part que defensa el dret i el deure de l'educació dels pares, és el de Rousseau, expressat a l'Emilio, quan diu:

"El que no puede cumplir los deberes de padre, no tiene derecho á serlo. No hay pobreza, ni trabajos, ni respeto humano que le dispense de

alimentar y educar por sí mismo á sus hijos. Me atrevo á pronosticar á cualquiera que tenga entrañas y descuide tan santos deberes, que derramará por esta falta abundantes y amargas lágrimas sin consuelo". (439)

Malgrat, en globalitat, es critiqui les teories de Rousseau per promoure un sistema absurd i anti-social, es defensava el que es posava sobre els deures dels pares i l'educació familiar. (440)

Aporta elements d'anàlisi sociològica com el de considerar la Instrucció primària com un element necessari d'ordre i estabilitat social, i el magisteri com un element de paternitat i no com una indústria, com un sacerdoci i no com un comerç. (441) És a dir reflecteix la idea de magisteri típica dels moderats, que pretenien que fos un element de reproducció del model social a que aspiraven i la Instrucció primària el canal d'estabilitat social interclassista.

De totes maneres, en parlar dels llibres de text aprofunditzarem en algunes de les aportacions d'aquest autor.

Laureà Figuerola, (1816-1904) és un altre dels personatges que cal esmentar en aquest apartat pel paralelisme existent entre ell i els anteriors, Avendaño i Carderera i que, com ells, va ésser alumne de l'Escola Normal central i difusor dels plantejaments

pedagògics de Pablo Montesino.

De totes maneres l'aportació pedagògica de L. Figuerola es va iniciar anteriorment que la de Carderera i Avendaño, amb el seu **Manual completo de enseñanza simultánea, mutua y mista**, publicada a 1841 i reeditada a 1842 i 1847, que fou recomenada oficialment com a obra útil per a l'ensenyança a les Escoles Normals i les escoles elementals i superiors. (442)

Posteriorment va publicar en col.laboració amb Joan Illas i Vidal **Elementos de gramática castellana** al 1845-46 i a 1857 ja arribava a la 28 edició. (443)

Figuerola, entre altres coses, és conegut per la seva labor com inspector provincial d'instrucció primària, i per esser fundador i primer director de l'Escola Normal de Barcelona a 1849. Posteriorment fou professor de la Universitat de Barcelona (catedràtic de dret polític) i Madrid (catedràtic de legislació mercantil) i va participar en la constitució de la Institución Libre de Enseñanza de la que fou el seu primer president. (444)

Els plantejaments educatius de Laureà Figuerola resulten una mescla entre il·lustrats i liberals, malgrat progressivament es converteix en un dels més clars defensors del lliure canvi, lligat al partit

progressista.

Des del punt de vista de la seva obra, *Manual completo de enseñanza simultánea, mútua y mixta*, Figuerola es més un autor de l'etapa de Montesino que no de Carderera, però també es veritat que un dels objectius de les seva obra era la divulgació de les ensenyances del seu mestre Pablo Montesino, especialment dirigida als futurs mestres que estudiaven a les Escoles Normals de les Províncies.

En aquest sentit, Figuerola, afirmava:

"...un crecido número de profesores que formen las escuelas normales de provincia, y que dando á la instruccion primaria una direccion uniforme y vigorosa; **nacionalicen**, por decirlo así, ese conjunto de pueblos que se llama España, y que en vez de ser un estado, presentan opuestos intereses y hasta hostiles miras por el espíritu de provincialismo que los domina". (445)

De totes maneres, aquesta obra ja ha estat comentada al capítol anterior com llibre de text, que pretenia difondre els coneixements pedagògics del moment, assequibles tant als mestres d'Instrucció primària com als alumnes de les Escoles Normals.

Una altra obra de Figuerola, *La Guia Legislativa*, era fruit de la seva experiència com a Inspector de Instrucció primària de la província de Barcelona i anava dirigida a informar als mestres i a tots els

responsables de l'ensenyament primari de la situació legal en que es trobava, per facilitar el coneixement dels seus drets i deures, per així poder dur a terme la seva labor dins la legalitat. (446)

González Agapito resumeix aquesta Guia legislativa, de la següent manera:

"L'obra aplega un resum de la legislació més algunes suggerències del propi autor, que formen la primera part. La segona és una adaptació de l'obra de Matter "Les visiteurs des écoles".

El llibre ultra proporcionar el coneixement de la situació legal de la instrucció primària, suggereix a través de la traducció esmentada quin és el pensament de Figuerola respecte a l'inspector i la seva funció i a través d'ella, la seva concepció educativa". (447)

El mateix Figuerola presentava la seva Guia Legislativa com a fruit de la seva experiència inspectiva, tal com es veu a continuació:

"Habiéndoseme confiado en 1841 la inspeccion de las escuelas de Barcelona, tuve ocasion de reconocer y convencerme desgraciadamente

1º: de que casi todas las Autoridades y la mayoría de los maestros ignoran la lejislacion vijente sobre la instruccion primaria

y 2º: de que todas las Autoridades, aun cuando conozcan la lejislacion vijente, carecen de los conocimientos especiales que se requieren para visitar con provecho las escuelas y vijilar á los maestros

Desde entonces concebí el proyecto de redactar la guia, en la lejislativa he reunido todas las disposiciones que traen su orijen de la ley de 21 de julio de 1838 y con ellas he formado un código de instruccion primaria, distribuyendo y clasificando metódicamente las materias; de suerte que sea fácil consultar y resolver con un auxilio

cualquiera duda ó dificultad que ocurriese, destacando todas aquellas órdenes que, por tener un carácter transitorio ó por ser únicamente el recuerdo de lo que ha dejado de practicarse, no debian aquí tener cabida". (448)

Aquesta Guia servia als mestres, al manco relativament, perquè, sabut és, que la legalitat vigent de la que parlava L. Figuerola era, pel que fa a la Instrucció primària, fonamentalment, la mateixa des de 1838 fins a 1857, al manco en el que fa referència a llei general i malgrat els corresponents canvis que hem pogut indicar amb anterioritat. Si bé és veritat que el març de 1849 es produeix una accentuació de la centralització i control de la Instrucció primària, amb la reforma de les escoles normals i la creació de la Inspecció de la Instrucció primària a nivell estatal.

La part que Figuerola anomenava inspectiva, confesava que:

"... es la simple traduccion de casi toda la obra El visitador de escuelas (le visiteur des écoles) de M. Matter. La manera elevada con que este sábio considera las importantes funciones de inspector y el carácter moral y relijioso de que reviste esta majistratura; hacen apreciar el valor del libro, que en pocas pájines reune los mas sanos principios de educacion. No he vacilado un momento en traducirlo, porque único en la literatura extranjera, era muy difícil le igualára composicion alguna orijinal española que se proyectase...". (449)

Es queixava del retard en que es vivia,

pedagògicament parlant, en qüestions referides a la Inspecció de les Escoles d'Instrucció primària.

Un dels personatges més significatius d'aquesta època fou Gil de Zárate, que va tenir un paper decisiu a la redacció del Pla de 1845 i va ajudar a desenvolupar-lo legalment des del seu càrrec a la Administració central, i consultat per C. Moyano per a la redacció de la llei d'Instrucció pública que duria el seu nom.

Per a Julio Ruiz Berrio, Antonio Gil de Zárate, va ésser l'organitzador de la infraestructura administrativa escolar a l'Estat espanyol, i:

"... el responsable de la definitiva secularización y estatalización de la instrucción en nuestro país. Auténtico representante de la burguesía liberal moderada, Gil de Zárate intentó arrancar la instrucción de la sociedad eclesiástica para entregársela a la sociedad civil, donde reside la soberanía. Sin hipocresías ni rodeos, afirma que "la enseñanza es cuestión de poder: el que enseña domina". Pero considera que la sociedad civil está representada por el Estado, y, en consecuencia, es el Gobierno el que debe dominar y regular toda la instrucción. Un Estado burgués: por eso, los mayores éxitos los alcanzó en la enseñanza secundaria.

También consiguió hacer viables los proyectos de Montesino sobre educación primaria y popular...". (450)

La seva forma de pensar sobre la política educativa del seu temps va quedar publicada a la seva obra De la Instrucción Pública en España publicada a 1855, on

s'expressava sobre la secularització en termes d'urgència i considerava que aquesta secularització no anava en contra del que pogués tenir de diví l'Església, sinó per l'interès general de la societat civil. (451)

Després que l'Església havia dominat la intel·ligència, es pretenia que l'educació passés a la societat civil més il·lustrada i progressiva, conduïda per l'Estat. Era un problema de canvi polític i de mentalitat social.

A. Gil de Zárate considerava:

"Que la Iglesia, después de haber sido también soberana en el orden político, ha perdido igualmente esta soberanía, teniendo que renunciar a sus dorados sueños de teocracia universal, y que la sociedad civil, recobrados sus derechos, se gobierna sola á su vez, no recibiendo sino de sí propia las leyes que han de regirla.

Que sólo puede haber progreso intelectual donde existe la libertad y discusion; y que excluidas la libertad y la discusion de la sociedad eclesiástica, se han refugiado al seno de la sociedad civil, donde existen ahora todos los elementos de saber, progreso y civilizacion.

Que sólo donde reside la soberanía, reside también el derecho de educacion, es decir, de formar hombres apropiados á los usos que necesita el soberano.

Que cuando la sociedad eclesiástica era la soberana en todo fue y debió ser también la enseñante.

Que trasladada la soberanía á la sociedad civil, á esta sociedad corresponde sólo el dirigir la enseñanza, sin que se mezcle en ella ninguna otra sociedad, corporacion, clase ó instituto que no tenga ni el mismo pensamiento, ni la misma tendencia, ni los mismos intereses, ni las mismas necesidades que la sociedad civil.

Que teniendo la sociedad eclesiástica su pensamiento propio, sus intereses, sus necesidades y tendencias, que no siempre están, ni pueden estar, acordes con lo que exige la sociedad civil, es un contrasentido poner en sus manos la enseñanza". (452)

En definitiva si la societat civil entrega al clergat, abdica d'un poder i uns drets, que en definitiva entorpeixen la marxa normal de la Instrucció pública. L'Església i el clergat s'han de dedicar a salvaguardar altres interessos més transcendents, religiosos i morals, mitjançant la predicació, la exhortació i l'exemple. (453)

La instrucció pública havia d'esser un afer important a resoldre per l'Administració pública i a més de que:

"Para las gentes que saben apreciar sus beneficios, es sin duda el primero de todos, por la inmensa influencia que ejerce, no solamente en los destinos individuales del hombre, sino todavia más en la mente general de los Estados. Sin buena enseñanza el Comercio decae, las artes no existen, la agricultura es mera rutina, y nada prospera de cuanto contribuye al bienestar de la patria". (454)

Societat on els membres es troben paralyzats per a la ignorància. A altres èpoques el triomf hauria pogut obeir a la civilització, però pensava que ara la victòria obeeix a la ciència, i els pobles més il·lustrats son també els més poderosos.

La il·lustració mereix l'atenció i protecció dels
Governs:

"... Los gobiernos mismos que se han sucedido al través de tantas guerras y transtornos, reconociendo aquella verdad, no han podido menos de poner mano á la obra, y dar principio á lo que estaba en los deseos de la más sana parte de la nacion; y á ninguno le incumbia tanto el llevarla á cabo, como al que, producto de las revoluciones, estaba llamado á cimentar la nueva sociedad española sobre doctrinas diametralmente opuestas á la que habia causado nuestra decadencia. La reorganizacion de la enseñanza tenia que ser completa, como lo habia sido la reorganizacion política". (455)

Segons la seva visió l'esforç, des del punt de vista oficial, havia estat intens, malgrat les dificultats:

"... los nuevos planes han sido, pues, objeto de apasionados ataques; y la opinion pública poco ilustrada en este punto, ménos conocedora, aún de los hechos y de lo conseguido, no hace tal vez justicia á los esfuerzos de cuantos han tenido que intervenir en la direccion de los estudios. Era, por tanto, necesario emprender una justificacion que, constestando cumplidamente á inculpaciones inmerecidas, consignase las muchas mejoras que se han logrado realizar, expusiera buenas doctrinas, y rebatiese las que por demasiado daño á los progresos intelectuales de la nacion española. Tal es el objeto de la nacion española". (456)

Es sentia obligat a donar a conèixer la seva versió sobre la política educativa on ell hi havia participat molt directament i així fer justícia a les crítiques rebudes, segons el mateix indica, fins a 1852, que és quan ell conclou la redacció de l'esmentada obra.

Ell mateix descriu aquesta amb les següents paraules:

"... despues de dar una breve idea de lo que ha sido la ilustracion pública en España hasta el reinado de Carlos III, y de las causas de su prosperidad ó decadencia, paso á referir los diferentes planes de estudio que se han publicado desde el año 1771, analizandolos con más ó menos extension, segun su importancia ó la influencia que han tenido. Hablo enseguida separadamente, de cada una de las partes de que constituyen la enseñanza, empezando por la primaria, que ha sido objeto de especiales cuidados, y que sola ella merece una seccion entera. La secundaria y superior constituyen tambien secciones distintas, dividiéndose la última en dos que contienen; la primera, la historia, organizacion y gobierno de las universidades; la segunda, los estudios de facultad. La sexta seccion está dedicada á las escuelas y establecimientos especiales que dependian de mi direccion". (457)

De la part històrica ens interessa principalment a partir del capítol VI, titulat "Planes de Estudios desde 1834 hasta la publicacion del de 1845", per esser una de les etapes que hem de tratar d'aclarir, i que Gil de Zárate considerava fonamental:

"No bien empezado el año 1834 que tantas novedades habia de acarrear en nuestras instituciones políticas, cuando por real decreto de 31 de Enero, se nombró una comision encargada de redactar un nuevo plan de estudios. Tardó poco en presentar su trabajo, calcado en gran parte sobre el de las Cortes; pero no hubo por otro real decreto de 21 de Setiembre del propio año, al mismo tiempo que se mandaba cesar á la Inspeccion de instruccion pública, se creaba la Direccion general de Estudios, encargandole la formacion de otro plan, bajo el pretexto de que solo un cuerpo de esta clase podía reunir los datos y conocimientos

practicos necesarios para llevar felizmente á cabo tan delicada empresa. La Direccion no se descuidó tampoco; y habiendo remitido su trabajo al Gobierno, este pasó al Consejo Real de España é Indias que lo examinó prolijamente, y despues de una detenida discusion, lo devolvió con su dictámen en 19 de Julio de 1836". (458)

Mentres tant continuava vigent el Pla de 1824, segons el mateix Gil de Zárate, amb un gran perjudici per a la joventut. (459)

Era conscient de les dificultats que implicava el que el Govern hagués esquivat certes passes legislatives i legals per donar-li un "estatus" vertaderament oficial i assumit per les diverses forces polítiques. És així que Gil de Zárate pensava que:

"... y considerando el Gobierno que de aguardar á que se discutiera y sancionase la ley, se restaria mas de lo conveniente una medida de tan apremiante urgencia, se decidió á tomar sobre si la responsabilidad de dictarla sin la concurrencia de los cuerpos colegisladores, y publicó el plan de 4 de Agosto de 1836, que de haberse llevando á efecto, hubiera ilustrado el nombre del señor Duque de Rivas, ministro entonces de Gobernacion, y á quien, como eminente literato, cumpliera ser el regenerador de nuestra enseñanza". (460)

Aquest pla restablia el codi legal de 1812, com liberal-moderat que era el ministre Rivas però, de totes maneres, el 4 de setembre de 1836, el pla quedava suprimit, malgrat a 1845 fou tengut present per a la redacció del Pla Pidal-Gil de Zárate.

Mentres tant es restablia el pla liberal de 1821,

però la manca de pressuposts i la guerra civil feren que un dels seus principis bàsics no es pogues mantenir: el de la gratuïtat. (461)

Els pressuposts es retallaren de manera radical i Gil de Zárate considerava que:

"... Contentándose, pues con restablecer la Direccion general de Estudios en los términos que dicho plan la organizaba, pero suprimiendo el sueldo de Directores; disposicion poco acertada porque rebajaba el prestigio de tan importante cuerpo, é introducía en él esa flojedad é inaccion que acompaña siempre á los cargos gratuitos. Dió además ocasion con el tiempo á que, por consideraciones personales, se aumentase el número de individuos de la Direccion, á tal punto que vino á convertirse en una especie de congreso, acabando de perder la poca vida que para el mando suelen tener semejantes corporaciones". (462)

El 29 de setembre de 1836 s'aprovava una Reial ordre, que segons A. Gil de Zárate:

"El arreglo provisional mejoraba ciertamente el orden y la tendencia de los estudios, introduciendo en ellos materias que antes se hallaban proscritas de nuestras universidades; pero no variando la organizacion de estos establecimientos, ni constituyendo un profesorado capaz por su posicion é independencia de contribuir á los fines que el Gobierno se proponia, influyó poco en mejorar la enseñanza de los alumnos, porque continuó faltandoles aquella preparacion sólida y variada sin la cual se saca poco ó ningun fruto de los estudios superiores.

No desconocian ciertamente sus autores esta necesidad, puesto que muchos de ellos habian pertenecido á la comision de 1813, y se hallaban animados del mismo espíritu que entonces, pero no tuvieron medio de hacer otra cosa en el corto tiempo que les fue concedido, ni creyeron que habia de tener su improvisado trabajo. Con todo